ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 125, Şubat 2022, s. 34-46

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.55650>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
27.12.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
28.02.2022

Dr. Öğr. Üyesi Caner SOLAK

Erzurum Teknik Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı
canersolak86@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-6295-6513

ÖZGÜN BİR YUSUF İLE ZÜLEYHA YORUMU: REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN *ESKİ HASTALIK* ROMANI*

Öz

Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de geçen Yusuf Peygamber kıssası, farklı sanat dallarında yüzyıllar boyunca çeşitli sanatçılar tarafından tekrar tekrar işlenmiş evrensel bir hikâyedir. Bu çalışmada, Yusuf Peygamber kıssasında işlenen konulardan biri olan Yusuf ile Züleyha arasındaki aşk ilişkisinin Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* (1938) adlı romanında yeni bir bağlamda nasıl yeniden yazıldığı üzerinde durulacaktır. İki metin arasındaki benzerlik, ortaklık ve farklılıklar metinlerarasılığın; anırtırma, öykünme, tersine çevirme, anlamsal ve biçimsel dönüştürüm teknikleri aracılığıyla tespit edilip, yorumlanmıştır. *Eski Hastalık* adlı romanda boşanmak üzere olan Yusuf ve Züleyha adlı karı kocanın birlikte çıktıkları uzun gemi yolculuğu sırasında geçmişleri ve şimdileri üzerinde durulurken geleceklerinin ne olacağı sorusu bir merak unsuru olarak işlenir. Romanda Yusuf ve Züleyha isimlerinin anımsattığı geleneksel figürlerle olan benzerlik ve farklılıkları açıkça belirtilir. Romanda kıssadan farklı olarak başkahraman Züleyha'dır. Yusuf, Züleyha'nın düşünsel ve varoluşsal dönüşümünü gerçekleştirebilmesinde ona rehberlik etmesi bakımından önem kazanır. Reşat Nuri Güntekin'in alt-metin olarak seçtiği evrensel hikâye üzerinde yaptığı başlıca ve en mühim dönüştürümün tersine çevirme olduğu belirlenmiştir.

* Bu makale 21-23 Haziran 2019 tarihinde düzenlenen *II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni*'nde sunulan "Metinlerarasılık Açısından Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* Romanı ve Yusuf ile Züleyha Hikâyesi" başlıklı yayımlanmamış bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Anahtar kelimeler: Yusuf ile Züleyha Hikâyesi, Reşat Nuri Güntekin, Eski Hastalık, Metinlerarası İlişkiler, Yenidenyazma.

A UNIQUE YUSUF AND ZÜLEYHA INTERPRETATION: REŞAT NURİ GÜNTEKİN'S OLD DISEASE NOVEL

Abstract

The story of the Prophet Yusuf which can be found in the Torah, Bible, and the Quran; is a universal tale that has been repeated for hundreds of years by various artists, using different branches of art. During this study, we will be examining Resat Nuri Güntekin's (1938) book 'Old Illness', a novel about Prophet Yusuf's romantic relationship with Zuleyha, and discussing how it was written from a new perspective. The similarities and differences between the texts will be identified and interpreted using intertextuality; allusion, emulation, reversal, semantic and practical discourse techniques. In the book 'Old Illness', husband Yusuf and wife Zuleyha embarked on a long journey by boat, and spoke about their past, present and future together. The mystery of their future will be discussed. In the reworked novel, their names remind you of the clearly indicated similarities and differences with traditional figures. Contrast to the original, Zuleyha is the protagonist while Yusuf helps her with a intellectual and existential transformation. This is where he wins importance. It has been determined that the importance of the subtext from the universal story was distorted by the author.

Keywords: Yusuf and Zuleyha's story, Resat Nuri Güntekin, Old Illness, Intertextual relations, Rewrite.

Giriş

Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de geçen Hz. Yusuf kıssası çeşitli sanat dallarında yüzyıllar boyunca birçok sanatçı tarafından tekrar tekrar işlenmiş evrensel bir hikâyedir. Kıssaların en güzeli olarak nitelenen hikâye birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur. Reşat Nuri Güntekin de Yusuf Peygamber kıssasında işlenen konulardan biri olan Yusuf ile Züleyha arasındaki aşk ilişkisini *Eski Hastalık* (1938) romanında yeniden yazmıştır.¹ “Antikçağ'dan beri farklı biçimlerde karşımıza çıkan bir işlem olarak yenidenyazma, bir yazarın bir ana-metni bir başka yazara ait olan bir alt-metni yeni bir bağlamda, yeni işlevlerle ve yeni bir okur kitlesi için yeniden yazarak dönüştürmesidir.” (Gören, 2013, s. 65). Reşat Nuri Güntekin'de hikâyeleri okuyucu tarafından çok iyi bilinen kahramanlarını yeni bir mekân ve zamanda, yeni bir bağlamda yeniden yazacaktır. Yazar, Yusuf ile Züleyha isimlerinin anımsattığı geleneksel figürlere farklı işlevler yükleyerek, bilindik hikâyenin yeni bir yorumunu meydana getirir.

Eski Hastalık romanında boşanmak üzere olan Yusuf ve Züleyha adlı karı kocanın birlikte çıktıkları uzun gemi yolculuğu sırasında geçmişleri ve şimdileri üzerinde durulurken geleceklerinin ne olacağı sorusu bir merak unsuru olarak işlenir. Romanda kıssadan farklı olarak başkahraman Züleyha olur. Aslında kıssanın klasik Türk edebiyatında işlenme şeklide çoğunlukla bu şekildedir. Klasik Türk edebiyatındaki Yusuf u Züleyha mesnevileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma yapmış olan Melike Gökcan “Türk edebiyatında yazılan Yusuf u

¹ Romanın Reşat Nuri Güntekin tarafından yapılan *Eski Şarkı* adlı bir tiyatro uyarlaması da bulunmaktadır. (Güntekin, 1971).

Züleyha mesnevileri ağırlıklı olarak Züleyha'nın hikâyesine odaklanmıştır.” der (Gökcan, 2018, s. 237).

Romanda gelenekten beslenmekle birlikte farklı kişilik özelliklerine sahip başka bir çağın Yusuf ile Züleyha'sının evlendikten sonra mutsuz olup boşanması üzerine yaşanan olaylar anlatılmaktadır. “Kutsal kitaplarda öykü burada bitiyor, ancak mesnevilerde sonunda evleniyorlar. Reşat Nuri'deki Yusuf'la Züleyha ise önce evleniyorlar, ama sonra ayrılıyorlar.” (Erkman Akerson, 2021, s. 73). Yüksel Topaloğlu da bu romandan uyarlanmış olan *Eski Şarkı* oyununda kahramanların isimlerinden bahsederken “Tarafların isimleri, ironik bir rastlantı olarak her ne kadar tarihsel fırtınalı bir aşk hikâyesine gönderme yapıyor ise de bu evlilik, kazara gerçekleşmiş son derece buhranlı ve mutsuz bir evliliktir.” diyecektir (Topaloğlu, 2017, s. 148). Fethi Naci'de iki yüz kırk iki sayfalık romanda Yusuf'la Züleyha'nın üç seneye yakın süren evlilik hayatlarına yalnızca on dört sayfa yer verildiğini belirtir (Naci, 2003, s. 161).

Bu sebeple geleneksel bir hikâyeden esinlenmiş olduğu ifade edilen roman metinlerarasılığın terminolojisinden faydalanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Metinlerarasılığın altmetin, anametın, yenidenyazma, anlamsal dönüştürüm ve değersel dönüştürüm terimleri çalışmamızda sıkça geçeceği için önceden tanımlarının verilmesi faydalı olacaktır. “Anametın, altmetin adı verilen önceki bir metnin yeniden yazımıdır.” (Aktulum, 2011, s. 417). *Yusuf u Züleyha* anlatısı altmetin iken *Eski Hastalık* romanı anametındır. Kubilay Aktulum yenidenyazma için: “Genel olarak metinlerarası ilişkiler bağlamında bir yöntem olarak anılan yeniden yazma, bir yazarın başka bir yazara ait bir metni, bir gönderge metnini, bir altmetni (hypotexte) yenidenyazması, onu yeni bir durumda, yeni bir bağlamda, yeni bir okur kitlesi için, yeni işlevlerle, yeni ereklerle dönüştürmesi işlemi(...)” demektedir (Aktulum, 2011, s. 149; Aktulum, 2000, s. 236).

Yusuf ile Züleyha anlatıları gerek halk edebiyatında gerekse klasik Türk edebiyatında mesnevi, halk hikâyesi, türkü vb. formlarda birçok kez işlenmiş, farklı yazarlarca yeniden üretilmiştir (Daşdemir, 2012; Ekiz, 2010; Gökcan Türkdoğan, 2008). Reşat Nuri Güntekin de aynı anlatı geleneğine roman türüyle eklenmiştir diyebiliriz. Bununla birlikte “Bir yapıt biçimsel olarak dönüştürülürken altmetnin anlamı da ister istemez şu ya da bu biçimde az çok değişikliğe uğrar. İlke olarak anametın başka bir dile, dizeye, biçime aktarılırken biçimsel dönüşümler uygulanır. Ancak yapıtlar ekleme çıkarma işlemine tabi tutulduklarından anlamları da bir ölçüde değiştirilir.” (Aktulum, 2011, s. 422). Aynı konunun geleneksel anlatı türlerinin dışına çıkarılarak roman türü içerisinde biçimsel dönüştürüme uğratımı bile bazı değişiklikleri zorunlu kıldığı gibi yazarın altmetin üzerinde birçok anlamsal dönüştürümde bilinçli olarak yaptığıı göreceğiz.

Reşat Nuri Güntekin, geleneksel hikâyenin tarihsel ve coğrafi çerçevesini değiştirerek bilinçli bir öyküsel dönüşüm sağlamıştır diyebiliriz. “Genette ‘öykü’ (la diégèse) ile ‘tarihsel ve coğrafi çerçeveyi’ anlar. Buna göre bir eylem, bir öykü zamanından başka bir öykü ya da bir yerden başka bir yere aktarılırken eylemde meydana gelecek değişiklikler ‘transdiégétisation’ (öyküsel dönüşüm) adı altında ele alınır.” (Aktulum, 2011, s. 422). Bu dönüşümlerin neler olduğu bu çalışmanın “Hikâyeye Yapılan İlaveler ve Dönüştürümler” bölümünü meydana getirecektir. “Değerseldönüşüm ise açık ya da kapalı bir biçimde bir eylem ya da eylemler bütününe bağlanmış olan (örneğin, bir roman kişisini belirleyen eylemler, tutumlar, duygular, nitelermeler dizisinin yıkılması) değerin ya da değerkler dizgesinin bütünüyle yıkılıp yerine başkası(ları)nın getirilmesidir.” (Aktulum, 2011, s. 423). Züleyha, Yusuf ile Züleyha

anlatılarında Yusuf'a meşru ya da gayrimeşru şekillerde tutkulu bir aşk duymasıyla kendisine yer bulurken, romanda onu farklı bir değerler dizgesinin (yeni insan tipinin bir örneği) taşıyıcısı olarak buluruz. Hatta alışageldiğimiz Yusuf'a âşık olan Züleyha'nın tam tersine Yusuf dâhil eserdeki herkes için bir arzu nesnesi konumunda olan Züleyha'nın kaleme alındığını söyleyebiliriz.

İncelemenin daha iyi anlaşılması için, önce *Eski Hastalık* romanının kısa bir özetini verecek sonra hikâyenin aslına sadık kalarak kurgulanan bölümleri ve hikâyeye yapılan ilavelerin ve dönüştürümlerin üzerinde durarak iki eser arasındaki yenidenyazma ilişkisini irdelemeye çalışacağız.

1. Yusuf'un Sevdiği Kadının Romanı: *Eski Hastalık*

Roman, evli bir kadının kocasını aldatması hadisesiyle başlar. Züleyha, İstanbul'da doğup büyümüş, Amerikan Kolejine gitmiş, Batı kültürünü özümsemiş bir kişiyken kocası Yusuf, Milli Mücadele'de Züleyha'nın babasının emir eri olan, bir dönem Silifke Belediyesi başkanlığı yapmış, tipik bir Anadolu erkeğidir. Fiziken oldukça beğendiği toprak zengini Yusuf ile bir mantık evliliği yapan Züleyha, babasının vefatıyla her türlü duygusallığa mesafeli kişiliğinin tekrar baskın hâle gelmesiyle Yusuf'tan boşanabilmek için beklemesi gereken kanuni süreyi geçirmek üzere İstanbul'a geri döner. Romanın başındaki muğlak aldatma hadisesi ve sonrasındaki trafik kazası bu sırada yaşanır. Züleyha'nın yabancı bir erkekle gece geç bir vakitte trafik kazası yaptığı haberi gazetelere çıkınca, Züleyha kendisini ait hissettiği İstanbul sosyetesini ve akrabaları tarafından dışlanacak, buna karşın boşanmak üzere olduğu Yusuf kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir ay sürecek bir deniz yolculuğuna çıkaracaktır. Romanın merkezinde ikilinin birbirlerini tekrardan keşfettikleri bu deniz yolculuğu vardır. Züleyha'nın yaşadığı manevi dönüşüm deniz yolculuğu aracılığıyla somutlaştırılır. Eserin sonunda Yusuf ve Züleyha, ilk kez birbirlerine aşklarını itiraf edecek kadar yakınlaşacak olsalar da yine ayrılırlar.

Başlıca mekânların İstanbul, Silifke, Gölyüzü Çiftliği ve deniz seyahatinin gerçekleştirildiği vapur olduğu romanda, Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan yedi yıllık bir süreç, zamanda geriye dönüşler yapılarak anlatılır. Geçmişe dönüşlerin tamamı Züleyha'nın anılarını hatırlaması şeklinde gerçekleşir.

2. Hikâyenin Aslına Sadık Kalarak Kurgulanan Bölümler

Romanda başkahramanların adlarının Yusuf ve Züleyha olması, onları tanıyan insanların hayallerini tetikler, herkes ikili arasında tutkulu bir aşk olduğunu varsayar hatta hikâyeye uygun olarak Yusuf'a evlilik teklifinin Züleyha'dan geldiği tahmin edilir (Güntekin, 2018, s. 114). Bu durumu Züleyha, gülerek "Benim Züleyha gibi Yusuf'u kovaladığımı zannetmesinler sakın baba?" sözleriyle karşılar (Güntekin, 2018, s. 107). Roman kahramanlarının isimleriyle² başlayan geleneksel hikâyeye yapılan açık göndermeler; Yusuf ile Züleyha'nın nişanlılık dönemlerinde yaşadıkları ilk romantik yakınlaşmada Züleyha'nın bileziğiyle yanlışlıkla Yusuf'un gömleğini yırtmasında, Yusuf'un iş arkadaşları tarafından ihanete uğrayıp belediye reisliğinden düşürülmesi üzerine kendisini "Hâsılı, ben öteki Yusuf gibi kardeşlerim tarafından satıldım." diyerek savunmasında, Züleyha'nın bahçede çakıyla oynarken parmağını kesmesinde ve Züleyha'nın Yusuf ve üzerindeki gömleğe dalarak bakması ve aklına kıssanın gelmesi gibi olaylarda devam eder (Güntekin, 2018, s. 65, 119, 135, 159).

² "Adların böyle seçilmesinin bir rastlantı olduğunu düşünmek saflık olur." (Erkman Akerson S. 72)

Kahramanların adları ve kıssaya yapılan açık göndermeler dışında Yusuf-Züleyha ilişkisinde Yusuf'un Züleyha üzerindeki işlevi ve böylelikle Züleyha'nın aşk anlayışının değişmesi konularında da yazar alt-metni olan Yusuf ile Züleyha anlatılarına sadık kalır. Romanda da cinsellik üzerine inşa edilmiş dünyevi bir aşktan maneviyatın ön plana çıktığı bir aşk anlayışına ulaşılır.

Kur'an-ı Kerim'de "Azizin karısı" olarak anılan Züleyha'nın hikâyesi, Hz. Yusuf'un zindana atılmasıyla bitmektedir. Geleneksel anlatılarda ise Züleyha'nın güzelliğini ve zenginliğini kaybedip sokaklara düştüğü, sonra tekrardan Yusuf'la karşılaşip evlendikleri ve Züleyha'nın dünyevi aşktan Allah aşkına ulaştığı çeşitli anlatılarda mevcuttur³. Hikâyenin bu şekilde yorumlarında, Yusuf'un manevi yolculuğuna Züleyha'nın de eklenmekte, ona bu süreçte Yusuf yol gösterici olmaktadır. "Diğer yandan Yusuf'un izleğinden bağımsız olarak Züleyha, kendi aşk idealini ve aşkla bütünleşmiş öz benlik arayışını gerçekleştirecek bir yolculuğa çıkar. Her iki kahraman da yolculuk aşamasında hayat maceraları kesişse de aslında kendi ideal benlerini aramak üzere birbirinden bağımsız olarak yola çıkmışlardır. Bu durum, hikâyenin iki odağı olduğunu göstermektedir. Birbiriyle kesişen iki hikâye: Yusuf'un ve Züleyha'nın hikâyesi." (Gökcan, 2018, s. 232). Reşat Nuri Güntekin de bu romanda benzer bir şey yapar. Yusuf'un ve Züleyha'nın birbiriyle kesişen hikâyelerini anlatır.

Romanda Yusuf, kocasını aldattığı iddiasıyla toplumdan dışlanmış olan Züleyha'yı beden ve ruhen iyileştirmek için uzun bir yolculuğa çıkaracak, kendisini ve yaşadığı toprakları daha iyi tanıyarak yeniden hayata başlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu manevi gücü ona aşılayacaktır. Geleneksel anlatılarda olduğu gibi eserin başındaki ve sonundaki Züleyha, artık bambaşka birisidir. "Reşat Nuri Güntekin'in diğer eserlerine göre daha psikolojik muhtevalı olan bu eser tam bir olgunlaşma romanıdır." (Yusoğlu, 2008, s. 91). Züleyha'nın olgunlaşmasını Yusuf'un eserin başından itibaren sahip olduğu şeye Züleyha'nın romanın sonunda ulaşması şeklinde düşünebiliriz. Celâl Settârî bu olgunlaşma hadisesini geleneksel anlatılarda iki kahraman arasındaki eşitsizliği giderme ve onları birbirine denk hâle getirme çabası olarak yorumlar. "Allah, Yûsuf'u muhlis, sıddık ve ihsân sahibi kullarından kılmış, ona ilim ve hikmet vermiştir. Yani koruyucu meleği onu günah işlemekten korumaktadır. Allah aynı zamanda olayları te'vil etmeyi de öğretmiştir. Ama putperest Züleyhâ, Hakk'ın Yûsuf'a verdiği kutsal güçten yoksundur. İlginç olan râvilerin bu eşitsizliği gidermeye çalışmalarıdır. Nitekim hikâyenin sonunda Yûsuf ile Züleyhâ başa baş olurlar." (Settârî, 2010, s. 105).

Ayrıca kıssada da romanda da kocasını aldatmaya niyet eden Züleyha araya giren engeller dolayısıyla bu günahı işleyemeyecektir. Kıssada Hz. Yusuf, Allah tarafından günaha girmemesi için uyarılacak ve Züleyha'nın girişimi başarısız olacaktır. Romanda ise gecenin sonunda kocasını aldatması oldukça yüksek olan Züleyha, eylem gerçekleşmeden trafik kazası yapacaktır. Bu araba kazası, Züleyha'nın Yusuf'u aldatmasına mani olan ilahi bir dokunuş olarak da yorumlanabilir. Aynı zamanda bu kaza, kahramanın yaşayacağı birçok dönüşümün başlangıç noktasını oluşturur. Araba kazasından sonra isminin gazetelere düşmesi üzerine kendisini ait hissettiği sosyal çevrenin vefasızlığını ve ikiyüzlülüklerini bizzat deneyimleyecektir. Buna karşın Anadolu insanı ise onu ön yargısız bir şekilde bağrına basacaktır.

³ Mieke Bal'ında Thoman Mann'ın hikâye üzerine yorumuna dair hazırlamış olduğu çalışmanın son cümlesi şu şekildedir "Kadın son derece tehlikeli ve talihsiz şekilde aşka düşmüş olabilir ama sonuçta hikâyeden düşmez." (Bal, 2020, s. 311).

Başlangıçta kahramanların isimlerinin aynı olması şeklinde basit bir anıştırmadan ibaret gözüken iki eser arasındaki metinlerarası ilişki, Reşat Nuri Güntekin'in altmetni üzerinde yapmış olduğu anlamsal dönüştürümlerde daha anlamlı bir hâle gelecektir.

3. Hikâyeye Yapılan İlaveler ve Dönüştürümler

Romanda altmetinden yapılan başlıca dönüşüm, Yusuf ile Züleyha'nın Mütareke İstanbuluna ve Cumhuriyet devrinin ilk yılları Anadolu'ya taşınmasıdır. Zaman ve mekânda gerçekleştirilen bu değişikliklerle olay örgüsü içerisinde Yusuf; karakter, zevk ve yaşayış olarak Anadolu'yu, Züleyha ise İstanbul'u, Batılı zevkleri ve yaşam biçimlerini temsil eder şekilde yeniden yazılmışlardır. "Züleyha ile Yusuf'un evliliği bir anlamda İstanbul ile Anadolu'nun birlikteliğinin olanaklarını sorgulamaktadır. İstanbul'un kadın, Anadolu'nunsa erkek tarafından temsil ediliyor oluşu, Züleyha'nın Yusuf'a karşı takındığı kibirli, mesafeli ve soğuk tavır bu bağlamda yorumlanmalıdır." (Uygun Aytemiz, 2005, s. 133). Böylelikle Yusuf ve Züleyha karakterleri, Anadolu ve İstanbul arasındaki kültürel farklılıkları ve Batılılaşma meselesini temsil edecek şekilde değersel dönüşüme uğratılmışlardır. Bu sebeple romandaki Yusuf ve Züleyha'nın kişilik özellikleri üzerinde detaylıca duracağız.

3.1. Yeni İnsan Tipi ve Züleyha

Züleyha romanda anlatıcı tarafından kibirli, benmerkezci, yaratılıştan haşin, duygularıyla değil aklıyla hareket eden, mağrur, uzlaşmaz ve daima ifratlar arasında bocalamaya mahkûm bir kişi olarak nitelenir (Güntekin, 2018, s. 106, 108, 110, 131, 133). Reşat Nuri Güntekin de romanından uyarlanan oyunun provalarını izlerken Züleyha'nın oyuncu temsili ile karşılaştığında benzer bir izlenim edinir: "Züleyha biraz evvelki prova jeneralde, benim bir hayalim olmaktan çıkarak müstakil bir yabancı sesi ve hüviyeti ile karşımda konuşmaya başlayınca onda yeni zamanlar kadınının bir müşterek hâl veya hastalığını görür gibi oldum: Aşırı bir gurur, aşırı bir istiklâl ve hürriyet iddiası ve bunların neticesi olarak vahşi bir uzlaşmazlık ve yanaşılmazlık" (Güntekin, 2018, s. 132). Züleyha'nın oldukça olumsuz gözüken bu kişilik özelliklerinin roman içerisinde zamanla değişmiş olması, onun doğuştan kötü olmayıp doğru olarak bildiği pek çok kabulünün aslında İstanbul'da içerisinde bulunduğu çevreden kaynaklanmasıyla ilgili olabilir. Züleyha, Yusuf aracılığıyla Anadolu'ya açıldığında başka yaşam biçimleri ve doğrular olduğunu görecektir ve dönüşecektir. Bu dönüşüm üzerinde Anadolu yolculuğu bahsinde duracağız.

Asker olan babasından uzakta İstanbul'da büyüyen Züleyha, Şevket Bey adlı Batı hayranı hariciyeciyi dayısını kendisine rol model olarak alır. "Şevket Bey, acemi bir tiyatro kumpanyasında rol öğreten bir rejisör gibi, birtakım basmakalıp cümleleri, âşıkane mimikler ve jestlerle tekrar ederken, Züleyha, ihtiyar diplomata adeta âşık olurdu." (Güntekin, 2018, s. 36). Yurt dışında üniversite okuma hayalini babasının kendisini Silifke'ye çağırması üzerine gerçekleştirilemeyen Züleyha, ülkesine ait her şeye bir yabancı soğukluğuyla yaklaşan, Türk romanında sık sık karşımıza çıkan Batı hayranı genç kızlardan biridir. Züleyha'nın İstanbul'daki ilk gençlik yılları şöyle tarif edilir: "Ders, iş, spor ve eğlence ile dopdolu bir hayatı vardı..." (Güntekin, 2018, s. 28). Görüşemedikleri için yakındığı ve kızdığı babası ise o yıllarda Kurtuluş Savaşı'nda çarpışmaktadır. Savaşta olan babası için dua etmek isteyen Züleyha, almış olduğu kolej eğitiminin tesiriyle Hristiyan duaları edecektir. "Kendini ve çoluk çocuğunu boş bir vehme kurban eden bu biçare adam için -bazı Pazar günleri sırf müzik ve şiir zevklerinin terbiyesi için Türk çocuklarının götürüldükleri kilisede orgla çalınan dualardan birini- için için tekrar ederdi..." (Güntekin, 2018, s. 29). Babasının Kurtuluş Savaşı'na olan inancını boş bir

vehim olarak tanımlayan Züleyha, babasına acıyıp ona dua etmek istediğinde başka bir dinin dualarını okuyacaktır. Batı tarzı eğitim veren bir kolejde okuyan Züleyha, yaşadığı ülkenin değerlerine yabancı, marjinal bir kişi olarak yetiştirilir. Babasının onu üniversiteye gitmeden önce Anadolu tecrübesi yaşaması için Silifke'de yanında alıkoymasının ve Yusuf'la evliliğini desteklemesinin bir sebebi de Züleyha'yı âdeta zehirleyen İstanbul'daki bu çevreden uzak tutmaktır.

Züleyha ile Yusuf'un evliliklerinin çok kısa bir süre içerisinde boşanmayla neticelenmesi ise dünya görüşlerinin farklılığı kadar Züleyha'nın Yusuf'u değiştirmeye çalışması ve evliliğe tamamen akılcı yaklaşmasından kaynaklanır. Aslında oldukça yakışıklı bulduğu Yusuf'tan muhayyel bir sinema yıldızı çıkarma niyetinde olan Züleyha, "Maamafih, kabiliyetli ve azimkâr bir kadın, belki zamanla, bu temiz ham maddeden enterasan bir asri erkek ipi çıkarabilirdi..." ümidiyle Yusuf'la evlenmeyi kabul etmiştir (Güntekin, 2018, s. 25, 112). Kendisinin yeni bir insan olduğunu iddia eden Züleyha bunun gereği olarak bireycidir, aklıyla hareket eder ve tüm duygularını bastırır. Her türlü duygusallığı, romana da adını veriş olan "eski hastalık" şeklinde tanımlayacaktır. Karı koca arasındaki ilişkiyi yalnızca maddi zevklerin paylaşımından ibaret bir tür dostluk olarak görmek ister. "Aşka gelince, evlenme dairesinde imzalanacak kontratta buna dair bir madde yoktu." der (Güntekin, 2018, s. 110, 113-115, 117). Bu sebeple Yusuf'un evlilik teklifini değerlendirirken: "Önünde birdenbire birkaç yolun açıldığını, soğuk bir mantıkla bütün ihtimalleri ve şansları hesapladıktan sonra bunlardan birini seçmek lüzum olduğunu görüyordu." diyecektir (Güntekin, 2018, s. 110). Beyhan Uygun Aytemiz, Züleyha'nın bu düşünme biçimini "soğukkanlı hesaplar" şeklinde tanımlar (2005: 172). Evliliği bir tür sözleşme olarak gören Züleyha Yusuf'la ayrılmayı da aynı soğukkanlılıkla gerçekleştirir. Çift masaya geçerler ve dostça nasıl boşanacaklarını kararlaştırırlar (Güntekin, 2018, s. 133). Züleyha'nın evlilikleri süresince asrılık uğruna Yusuf'un kendisini gerçekten sevmesine asla müsaade etmediğini görürüz.

Züleyha'nın takıntılı şekilde riayet etmek istediği bu yeni insan anlayışının kaynağı ise almış olduğu Batı tarzı eğitimle birlikte izlediği filmler ve okuduğu romanlar olur.⁴ Kız çocuğunun idealize ettiği babanın yerini, babasından ayrı geçen uzun yıllar içerisinde dayısı ile birlikte Batı kültürüne ait kurmaca eserler almıştır diyebiliriz. "Bazen viran ve renksiz bir kasabanın asker eliyle meydana getirilmiş bir parkında babasının birkaç zabıt arkadaşıyla çay içerken kendini bir macera filminde müstemlekedeki babasını ziyarete gelmiş bir İngiliz Misi şeklinde tahayyül ediyor ve bu hayal bir an için ona etrafında her şeyi güzel ve şiir dolu gösteriyordu." (Güntekin, 2018, s. 36-37). Kendisini yaşadığı yerde (Anadolu) mutlu hissetmeyen kahramanın olmayı hayal ettiği yer bir macera filmi sahnesidir. Züleyha hayalinde yaşamak zorunda olduğu mekânı değiştirdiği gibi kimliğini de değiştirecektir. Asker olan babası bir İngiliz sömürge subayı kendisi de onun kızı olacaktır. Evlendikten sonra İstanbul'a yaptığı ziyaretlerde İstanbul sosyetesinin arasında bu sefer Gölyüzü anılarını kendisine bir köylü kızı rolünde dekor olması için kullanır (Güntekin, 2018, s. 131). Tüm bunlar henüz çok genç olan Züleyha'nın "kim olduğu" ya da "kim olacağına" dair bir arayış içinde olduğunu gösterir.

Züleyha benzer şekilde düğün gecesi sinemada seyretmiş olduğu şuh bir kadının oynadığı sahneyi canlandırır. Ona bu filmi hatırlatan şey, kendisinin ve Yusuf'un aynadaki yansıması olur (Güntekin, 2018, s. 123). Züleyha'nın aynada görmüş olduğu sureti aracılığıyla geçmişte izlemiş olduğu bir filmi hatırlaması ve oradaki sahneyi canlandırması onun henüz kendi özünü

⁴ Züleyha'nın modern hayata olan tutkusunda okuduğu romanların tesiri için bkz: (Asiltürk, 2009, s. 270).

bulamamış, nasıl yaşayacağını gösteren bir görüntüye / rol modele ne kadar muhtaç olduğunu göstermektedir. Yeni insan dediği kurguyu, kendisine acı çektirdiği hâlde yerine koyacak başka bir yaşam biçimi bilmediği için umutsuzca sürekli taklit etmeye çalışır. Hans Heinz Holz, *Yansımanın Diyalektiği* adlı çalışmasında taklit eylemini ayna ve yansıtma özelliği etrafında açıklar. “Aynanın sadece başka bir şeyi canlandırması itibarıyla bir görünümü vardır; kendisinin bir görünümü yok, aksine başkası gibi görünmektedir.” der (Holz, 2016, s. 52). Bu durumda aynadaki görüntüsüne bakan Züleyha aslında kendisi bir aynadır. Filmlerde ve romanlarda görmüş olduğu marazi aşkları taklit edecektir evliliği boyunca. Yusuf’un Züleyha üzerindeki en büyük etkisi, onu kendi özüyle tanıştırtıp Batı kökenli yeni insan tipine ayna olmaktan kurtarmasıdır.

Sevda Şener, bu romandan uyarlanmış olan *Eski Şarkı* oyununu değerlendirirken, “(...) İstanbul aydını çağdaş uygarlık düzeyine erişmede biçim aşamasını başarı ile geçmiş, hatta içine sindirmiş fakat özündeki tutukluğu henüz yenememiştir. Yediğini seçmesini, giydiğini yakıştırmasını, oturup kalkmasını iyi bilen, beğenisi incelmış İstanbullu, yaşamın önemli dönemeçlerinde, karar verme noktalarında doğru seçim yapmayı, değerlendirmeyi, özgürlüğünü sorumlulukla dengelemeyi öğrenememiştir.” der (Şener, 1981, s. 373). İstanbul aydınının bir örneği olan Züleyha, şekle dayalı bir Batılılaşmada ne kadar başarılı olursa olsun almış olduğu terbiye kendisine mutluluk getirmez.

Romanda önemli yer tutan uzun deniz seyahati hem Züleyha’yı adım adım İstanbul’dan uzaklaştıracak hem de onun olgunlaşmasına vesile olacaktır. Züleyha’nın Anadolu’ya yapmış olduğu gemi yolculuğu aslında Yusuf’un rehberliğinde kendi içine doğru yapılmış bir nevi manevi keşif yolculuğudur. “Manevi yolculuğun gelişim sürecine tasavvufi perspektiften baktığımızda; bu yolculuğun o ana kadar işlenen günahlardan samimi bir şekilde pişmanlık duyarak tövbe ederek kalbi gafletten uyandırmakla başladığını görmekteyiz.” (Karaca, 2017: 303). Romandaki ulaşım araçlarını değerlendiren Fatma Erkman Akerson, tren ve vapurla seyahati şu şekilde karşılaştırır. “Yolculuk böylece içinden geçilen zamanın ve aşılan uzaklığın iyice bilincine varılmasını sağlayan bir süreye yayılıyor. Trenin aceleciliğinden uzak, insanların nereden nereye geldiklerinin farkına varmalarını sağlayan, ağır çekimde gerçekleşen bir ulaşım tarzı!” şeklinde tanımlar deniz seyahatini. (Erkman Akerson, 2021, s. 71).

Yusuf, geçirdiği trafik kazası sonrasında dostu bildiği insanlar tarafından dışlandığı için gururu kırık bir hâlde gidecek hiçbir yeri olmadan hastanede yatmakta olan Züleyha’yı vapurla uzun bir deniz yolculuğuna çıkarır. Marmara, Ege ve Akdeniz’de otuz gün süren ve birçok küçük yerleşim yerini gezdikleri bu yolculukta Züleyha’nın dönüşümüne şahit oluruz. Duygularını gizleme ve bastırma konusunda mahir olan Züleyha, açık deniz yolculuğu ve doğada geçirilen uzun vakitlerin neticesinde kendisinin de bir ruhu olduğunu hayatında ilk defa hissedecektir. Sevmek, sevilme, güvenmek gibi en temel insani hislerini yeni insan olma tutkusu yüzünden sürekli bastırmıştır. Bu baskılama hâlinin gerektirdiği her an tetikte olma durumu ise Züleyha’yı olduğundan daha sert, tartışmacı ve sinirli bir insan yapar. Duygularını denetleme konusunda öyle takıntılıdır ki uyku esnasında kendisini ve yüzünü kontrol edemeyeceğinden korktuğu için kocasıyla bir kere bile birlikte uyumaz, ayrı odalarda yatarlar (Güntekin, 2018, s. 172). Doğaya yapılan gezilerde tabu hâline getirmiş olduğu ideolojisinin duyguları üzerindeki tahakkümü zayıflayacaktır. Fethi Naci’ye göre “*Eski Hastalık*’ta doğa, birbirinden ayrılmış karı-koca arasında, evliliklerinde bile yaşamadıkları bir aşkın uyanışı için ‘dekor görevi’ni yüklenmiştir.” (Naci, 2003, s. 160). Daha mutlu, daha güzel, daha neşeli, daha anlayışlı bir insan olacaktır. “Şimdi onca muhakkak olan yalnız şu idi ki, basit olmak, vücut ve

hatta ruhun isteklerini, atılışlarını birtakım fikirler, nazariyelerle dizginlememek çok güzel şeydi.” (Güntekin, 2018, s. 179).

“...Züleyha'nın kolejden mezun olduktan sonra gittiği Anadolu'da etrafındaki herkesi hor gördüğü, kendisini dünyanın merkezi olarak algıladığı ve insani ilişkilere uzak durmayı yeğlediği gözlemlenir. Züleyha, içine girdiği ortamlardaki insanlarla arasına sürekli mesafe koyar ve kibri nedeniyle onları değersizleştirir.” (Uygun Aytemiz, 2005, s. 99). Ancak Züleyha'ya uğradığı kaza üzerine kendisini mensup hissettiği sosyal çevre, hiçbir şey sormadan yargısız infazda bulunacak çok değer verdiği dayısı kendisine hiç destek olmayacaktır. Oysa kendisini her zaman üstün ve farklı olarak gördüğü Anadolu insanı, kendisine hiçbir şey sormadan yanında olacak, yaşadığı psikolojik sorunu atlatabilmesi için ellerinden geleni yapacaklardır.

Deniz yolculuğunun gerçekleştirildiği vapurun kendisi ve mürettebatı da Züleyha'nın dönüşümünde önemli rol üstlenirler. Sürekli denizlerde olan ve iki liman arasında gidip gelen vapur ve hepsi Girit, Midilli gibi adalardan gelen göçmenler olan mürettebat ve kocasını aldattığı için İstanbul'daki sosyal çevresinden dışlanmış olan Züleyha arasında yersiz-yurtsuzluk ve dışlanmışlık bakımından bir ortaklı vardır. Bu durum, bize Michel Foucault'nun heterotopya kavramını hatırlatır. Heterotopya, dışlanmış mekânlar anlamına gelmektedir. Şehrin içerisinde olup, şehirden dışlanan bu mekânlar aslında topluma ait olup toplumun görmek istemediği yönlerinin bir araya geldiği yerlerdir. Bu mekânlara giriş çıkışların belli kurallarının olması önemlidir. Toplumsal normlara uymayanların tecrit edildiği bu mekânlarda, zamanla toplumsal normların dışında alternatif yaşayışlar oluşmaktadır. Foucault, gemi için mükemmel bir heterotopyadır, der (Foucault, 2014, s. 302). Geminin sürekli iki arada yolculuk hâlinde oluşu ile Züleyha'nın aldatma hadisesinin gerçekleştiği İstanbul ile kocasından ayrılarak terk etmiş olduğu Anadolu arasında kalışı ile ada kökenli olan mürettebatın Anadolu anakarası ile adalar arasında sıkışıp kalmış olmaları örtüşmektedir.

Gemideki çoğu kişi, adalardan Anadolu'ya gelmiş muhacirlerdir. Ana vatanlarıyla yeni vatanları arasında sürekli denizde dolaşıp durmaktadırlar. Züleyha da kendisini onların bu arada kalmışlıklarına benzetecektir. “...iki ayrı cazibe ortasında kararsız kalmış ruhlarının bir ifadesini görüyordu.” (Güntekin, 2018, s. 143). Züleyha'nın onlara bakışı, acımadan saygı duymaya doğru evrilecektir. Bu insanların yaşadıkları tüm kayıplara ve sıkıntılara rağmen yaşama arzuları tükenmemiştir.

Vapur yolcuları yeni başlangıçların insanıdır. Midillili Halil; işlediği suçtan kaçmış, yeni bir başlangıç yapmıştır. Doktor, oldukça ilerleyen yaşına ve sıkıntılara rağmen yeni bir başlangıç için yola çıkmıştır. Tek bacaklı Kaptan, İstiklal Harbi'nde gizlice İstanbul'dan silah kaçırmış şimdi yeni bir hayata başlamıştır. Aynı şekilde kocası Yusuf da Çanakkale cehenneminden sağ çıkmış ve Züleyha ile mutlu olmak için yeni yolculuğa çıkmıştır vakti zamanında. Babaefendi'nin durumu da doktorla benzeşmektedir (Aydın, 2021, s. 588). Tüm bu insan hikâyeleri, Züleyha'ya hayata yeniden başlama gücü verecektir. Vapur yolculuğu Züleyha'yı almış olduğu insanlardan ve insani ilişkilerden uzaklaştırdığı gibi kendi problemlerinden de uzaklaştırır. Bu yolculukta kendi dertlerinin ufaklığını görür. Memleketlerinden zorunlu göç etmiş tayfalar, evlatlarını gömmüş yaşlı insanlar, sahip olduğu her şeyi kaybetmiş başka yaşlılar, İstiklal ve Çanakkale Savaşı gazileri yaşadıkları tüm acılara ve kayıplara rağmen halen yaşama arzularını kaybetmemişlerdir. Yusuf, Züleyha'ya Çanakkale

Savaşı'nın gerçekleştiği yerleri gezdirir. Züleyha, çok büyük acıların bile unutulabildiğini gözlemler ve kendi dertlerinin ufaklığını görür.

Romanın sonunda Yusuf ile Züleyha artık ayrılmışlardır ancak Züleyha İstanbul'dan gelen eski Züleyha'da değildir, Yusuf'la beraber son çıktığı yolculuktan sonra başka biri olarak İstanbul'a dönmektedir.

3.2. Yusuf ve Rollerin Tersine Çevrilmesi

Züleyha'nın Anadolu coğrafyasına deniz yolu üzerinden çıkmış olduğu yolculukta rehberi olan Yusuf ise İçel Gölyüzü'nde babasından kendisine büyük topraklar miras kalan evin tek erkek çocuğu, eski bir belediye başkanıdır. Bundan bahsetmekten ve övünmekten imtina etse de iki seneden fazla Fransa'da tahsil görmüştür. Romanda iri yarı, kuvvetli, teessüründe vakarlı, vefa ve muhabbetinde nümayişsiz, iyi ahlaklı, vücut ve çehre itibarıyla güzel bir erkek olduğu belirtilir (Güntekin, 2018, s. 47, 111, 117).

Yusuf aldatma skandalından sonra artık Züleyha ile birlikte olamayacaklarını bilir. Buna rağmen kendisine askerdeki komutanının emaneti Züleyha'yı toplumdan dışlanmış ve ruhu kırık bir vaziyette bırakmak istemez. Kendisi hakkında yapılacak türlü dedikodulara aldırmadan Züleyha'nın kırılan gururunu onarmasına ve saygınlığını kazanmasına yardımcı olmaya çalışacaktır.

Yusuf, Züleyha'yı hastaneden çıkardıktan sonra onu ruhen iyileştirmeye çalışırken zihin ve beden arasındaki uyum ilişkisini gözetir. Züleyha'nın iç dünyasını iyileştirmek için onun bedenine iyi bakar. Yusuf, onu almaya geldiğinde fiziki yaraları geçtiği hâlde Züleyha yatmaya devam etmektedir. Züleyha, "Ben, sahiden hasta mıyım? Bilemiyorum. Ateşim yok, bir yerimde bir ağrım, sızım yok. Fakat, sabahdan akşama kadar yatıyorum..." der (Güntekin, 2018, s. 48). Çünkü zihnen hastadır. Açık havada şehirden uzakta, denizde, kampta uyumak, deniz banyosu yapmak, doğal beslenmek gibi tedbirler Züleyha'ya çok iyi gelecek, iştahı açılacak, güzelleşecek ve neşelenecektir. Yusuf, burada suyun arılaştırıcı ve iyileştirici gücünden faydalanır.

Mekân-beden ilişkisinin Züleyha üzerindeki bir diğer tesirini Semih Zeka, Züleyha'nın Gölyüzü Çiftliğinde kaybetmiş olduğu babasıyla tekrar yakınlaşması üzerinden balinanın karnına girip yepyeni bir çevrede yepyeni bir insan olması şeklinde açıklar (Semih Zeka, 2005, s. 348). Aynı şekilde denizde 1 ay boyunca süren yolculuk balinanın karnında gerçekleşen sembolik bir dönüşüm yolculuğuna benzetilebilir. Vapura binen Züleyha ile inen Züleyha aynı olmayacak, sembolik bir yeniden doğum gerçekleşecektir. Yusuf'un romandaki başlıca işlevinin de bu dönüşümde Züleyha'ya rehberlik etmek olduğunu söyleyebiliriz.

Hız. Yusuf'un hayat öyküsünün belirleyici unsurlarının ve kişilik özelliklerinden başlıcalarının Yusuf karakterinde tersine çevrilmesi veya Hz. Yusuf'a ait özelliklerin romandaki Züleyha'ya ya da kıssadaki Züleyha'ya ait özelliklerin romandaki Yusuf aktarılması şeklinde bir rollerin tersine çevirmesi ile karşılaşırız.

Tablo 1. Geleneksel Anlatılarda ve *Eski Hastalık* Romanında Tersine Çevrilen Roller

HZ. YUSUF (GELENEKSEL ANLATILAR)	YUSUF (ESKİ HASTALIK)
Züleyha kocasını onunla aldatmaya çalışmıştır.	Züleyha'nın aldatmaya çalıştığı koca olur.
Babası sağdır.	Babası vefat etmiştir.
Özgürken köle olacak, zindana düşecektir. Anlatıların sonunda zenginliğe ve güce ulaşacaktır.	Babasından kendisine kalan miras sayesinde varlıklı doğmuştur.
Züleyha'dan kaçarak iffetini korumaya çalışacaktır. Züleyha onunla birlikte olmak isteyecektir.	Züleyha'yı arzulayacak ve onunla evlenmeye çalışacaktır.
Mısır Naibi olur. Devlet başkanlığı denilebilecek en zirve noktaya ulaşır.	Silifke belediye başkanlığı yapmıştır. Devlet başkanlığına göre çok daha küçük bir yöneticiliktir. Romanda Yusuf'un çok önemseydiği bu belediye başkanlığı görevini Züleyha düşük bulacaktır.
Züleyha ve neredeyse tüm kadınların nazarında tartışmasız bir arzu nesnesi konumundadır.	Züleyha, Yusuf'un ve neredeyse tüm erkeklerin nazarında tartışmasız bir arzu nesnesi konumundadır.
Mesnevilerde ve halk hikâyelerinde yaşanan tüm olayların sonunda Yusuf'unda yüreğine Züleyha'nın aşk ateşi düşecek ve kavuşacaklardır. Geleneksel anlatıların sonu mutlu biter.	Roman mutlu sonla bitmez. Yusuf ve Züleyha birbirlerini sevdikleri halde ayrılırlar. İkisinin de bir türlü yenemedikleri gururları aşklarını itiraf etmelerine ve yaşamalarına mani olur.
Bir peygamberdir.	Hiçbir metafizik niteliğe sahip değildir.

Tablo 1'de sistematize edilen çeşitli tersine çevirmelerin başlıca sebebinin Reşat Nuri Güntekin'in geleneksel anlatılarda hikâyesi daha çok işlenen Yusuf yerine Züleyha'yı merkeze almayı tercih etmesi olduğunu söyleyebiliriz. Romanda, geleneksel anlatılarda sesini daha az duyduğumuz ve macerasının detaylarını daha az bildiğimiz Züleyha üzerinde durmak tercih edilir. Ayrıca farklı bir çağda ve mekânda dahi olsa geleneksel anlatılar ile arasında açık bir bağ bulunan Yusuf adlı bir kahraman üzerinde yazarın köklü değişiklikler yapmasının çok daha zor olduğunu söyleyebiliriz. Züleyha'nın bilindik hikâyedeki kişiliğinden daha iyi ya da daha kötü hâle rahatlıkla getirilebilmesi bakımından Yusuf'a göre daha esnek bir kahraman olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Züleyha, deniz yolculuğu yaptığı geminin tek bacaklı kaptanından mütareke devri İstanbul'unda kendisinin boğazda hayran hayran izlediği ışıklı işgal gemilerinin yanından gizlice Anadolu'ya asker ve mühimmat kaçırma hikâyesini dinler (Güntekin, 2018, s. 146). Geçmişte Züleyha ve Kaptan aynı işgal gemisi manzarasına oldukça farklı gözlerle bakmışlardır. Yusuf'la olan evliliği ve aşkları her ne kadar başarısızlıkla sonuçlansa da Züleyha, romanın sonuna gelindiğinde kendi toplumuyla çok daha barışık biri hâline gelir. Artık Boğaz'daki işgal gemilerinin ışıklarına hayranlıkla bakan kolejli, saf Züleyha'dan bahsedemeyiz. Züleyha'nın bu dönüşümünde çok geç keşfedilen bir baba sevgisi, başlangıçta kendisinden aşağı gördüğü Yusuf'a saygı duymaya başlaması ve bir parçası olmaya çalıştığı İstanbul cemiyet hayatının ikiyüzlülüğünü müşahade etmesinin büyük payı olur. Reşat Nuri Güntekin'in konusu çok iyi bilinen bir aşk hikâyesinin kahramanlarından Züleyha'yı şekle dayalı bir Batılılaşmanın sonuçlarını, Yusuf'u da bu yozlaşmanın alternatifini temsil etmek için kullandığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Öteki.
- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık / Göstergelerarasılık*. Kanguru.
- Asiltürk, B. (2009). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık*. İkaros.
- Aydın, M. F. (2021). Eski Hastalık romanında yol ve yolculuk metaforu. *Turkish Studies*, 16(2), 579-591. <https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.51266>
- Bal, M. (2020). *Yusuf Nasıl Sevilir -Kitab-ı Mukaddes'ten Thomas Mann'a Hikâyenin Belleği-* (Güliden Güllü Çev.). Dergâh.
- Daşdemir, Ö. (2012). *Halk Hikâyesi Olarak Yusuf ile Züleyha*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekiz, M. (2010). *Yusuf ile Züleyha Kısası'nın Divan Şiirine Yansımaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkman Akerson, F. (2021). *Edebiyattaki Tren Şu Bildiğimiz Tren Mi?*. Bilge Kültür Sanat.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*, (Işık Ergüden ve Osman Akınhay Çev.). Ayrıntı.
- Gökcan Türkdoğan, M. (2008). *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökcan, M. Yusuf u Züleyha hikâyelerinde 'Yol' alegorisi ve arketipal sembolizm. *Turkish Studies*, 13(15), 225-242. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13546>
- Gören, E. (2013). *Yenidenyazmak -İtalyan Edebiyatında Yenidenyazılmış Metinler-*, Dönence.
- Güntekin, R. N. (1971). *Yaprak Dökümü, Eski Şarkı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Güntekin, R. N. (1976). Reşad Nuri ile bir konuşma. K. Yavuz (Haz.), *Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro ile İlgili Makaleleri* içinde (s.131-134). Milli Eğitim Basımevi.
- Güntekin, R. N. (2018). *Eski Hastalık*. İnkılâp Kitabevi.
- Holz, H. H. (2016). *Yansımanın Diyalektiği* (Gazi Ateş Çev.). Evrensel Basın Yayın.
- Karaca, F. (2017). Yolculuk içinde yolculuk ve son yolculuk. İ. Şahin ve D. Depe (Ed.), *Bir Metafor Olarak Yol ve Yolculuk* içinde (s.297-304). Doğu Kütüphanesi.
- Naci, F. (2003). *Reşat Nuri'nin Romancılığı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Settârî, C. (2010). *Züleyhâ'nın Aşk Derdi -Hz. Yûsuf Kısası-* (Mehmet Kanar Çev.). İnsan.
- Şener, S. (1981). Reşat Nuri Güntekin'in oyun yazarlığı. *Türk Dili*, (360), 370-377.
- Topaloğlu, Y. (2017). *Reşat Nuri Güntekin ve Tiyatro*. Kesit.
- Uygun Aytemiz, B. (2005). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Aşk İlişkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yusoğlu, N. (2008). *Türk Romanında Yol ve Yolculuk Teması (1870-1970)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Zeka, S. (2015). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yolculuk Arketipi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.